

Uppdrag Kunskap

www.uppdragkunskap.se

2013-11-17

Kan äldre förnya kunskapssamhället?

Bodil Jönsson, professor emerita i rehabiliteringsteknik, Lunds Universitet,
<http://www.bodiljonsson.se>

Vid det här laget är det länge sedan begreppen "informationssamhället" och "kunskapssamhället" myntades. Teknologiskt har oerhört mycket hunnit hända de senaste decennierna, men samtidigt är det mycket av gamla normer i kultur och samhälle som skymmer sikten. Till de föreställningar som stannat kvar och snarast förstärkts hör att det endast är unga människor och i begränsad utsträckning medelålders som kan medverka till att ny kunskap kommer fram. Lyser enbart genom sin frånvaro gör således föreställningen att också äldre människor skulle kunna bidra till något förnyande på kunskapens område.

Detta papper beskriver bakgrunden och frågeställningarna inför "Uppdrag Kunskap". Projektet syftar till att i kunskapssamhällets anda ge ett antal utvalda seniorer med anknytning till den stora nationella satsningen "Bättre liv för sjuka äldre" chansen att vidareutveckla sin egen mångåriga yrkeskunskap inom området äldrevård/ äldreomsorg genom att låta den brytas mot akademisk kunskap på området. Åldersmässigt är de 20 deltagarna endera nypensionerade eller snart pensionerade och har det gemensamt att de brinner för att få vara med om att vidareutveckla och nyttiggöra sina egna kunskaper och erfarenheter i akt och mening att dessa ska komma den framtida äldrevården och äldreomsorgen till godo.

Uppdrag Kunskap har två spår. Det ena är individuellt och utgår från var och ens kompetens- och intresseområde och bedrivs med individuell akademisk handledning. Det andra är gemensamt och syftar till att medvetandegöra och lyfta möjligheterna i denna speciella kunskapsgenererande process. De individuella bidragen kommer tillsammans med en analys av processen och resultatet att överlämnas till SKL, Bättre liv för sjuka äldre, senast september 2014.

Den enskilde deltagaren i "Uppdrag Kunskap" uppbär ingen lön utan satsar sin kompetens och tid ideellt utifrån sin pay-back-vilja. Projektet står för kostnader för workshops och handledning, resor, uppehälle och viss litteratur. Vinsten för den berörda deltagaren (utöver den sanna glädjen i att få bidra) ligger i handledningen, gemenskapen med övriga deltagare och fördjupningen och förnyelsen av den egna kompetensen.

Kontakt Uppdrag Kunskap

Vårdalinstitutet • Magnus Persson • Lunds universitet • Box 187 • 221 00 LUND • Telefon 046-222 19 85 • magnus_c.persson@med.lu.se
Sveriges Kommuner och Landsting • Maj Rom • 118 82 STOCKHOLM • Telefon 08-452 76 02 • maj.rom@skl.se

Uppdrag Kunskap förläggs till Vårdalinstitutet vid Lunds Universitet. Där har man långvarig erfarenhet av att nyttiggöra yrkeskunskaper och yrkeserfarenheter inom vård och omsorg i en nära samverkan med externa huvudmän/ arbetsplatser. Man arbetar också ständigt med dithörande kunskapsteoretiska, kunskapsfilosofiska och kunskaps sociologiska frågor.

Bakgrund

De pågående demografiska förändringarna är välkända. Ålderspyramiden är på väg att förvandlas till ett åldershus med nästan vertikala väggar och ett tämligen platt tak. Sedan länge har vårt åldrande samhälle analyserats utifrån kvantitativa (främst ekonomiska) beräkningar. Kvalitativt har betydligt färre frågor ställts av typ:

Vad gör det för skillnad att så många kommer att bli så gamla under så genuint annorlunda villkor än de som gällde så sent som för förra generationen? Vad betyder det att man under sin ålderdom (som kan uppgå till en tredjedel av livet) kommer att kunna se bättre, höra bättre, röra sig bättre, ha mindre ont, ...? Och vad kommer denna stora och nya grupp äldre att vilja *göra* utifrån sådana förutsättningar som gamla människor aldrig tidigare haft?

För närvarande är vi inne i en omställningsperiod, och det kommer att ta ytterligare några år innan vi börjat frigöra oss från de rådande normerna för hur man "skall" vara exempelvis som 75-åring, vad man får göra och vad man kan tänkas kunna och vilja.

Förändringar i gruppen seniorer

Entydiga medicinska data och framväxande erfarenheter visar att en 75-åring i dag främst är som en 65-åring i förra generationen. Kairos Future sammanfattade sin undersökning år 2012 av äldre med att människor under 80 är "som folk är mest". Och i en av Apotekets stora hälsoundersökningar samma år var det gruppen 66+ som hade bäst hälsa (frågorna rörde kost, motion, upplevd fysisk hälsa, upplevs psykisk hälsa). Det finns alltså nu inte bara ålderssjukdomar utan också en åldershälsa. I en undersökning benämnd "Ungdomlingar" år 2010 (utförd av Demoskop på uppdrag av Centrum för Samtidsanalys) framgick det med all önskvärd tydlighet att gruppen aktiva äldre som med erfarenhet, energi och förmåga vill medverka till kvalificerat arbete är på väg att bli större. 25% av människor i åldern 65-89 år hörde till denna grupp - detta trots att ålderssegregeringen fortfarande är påtaglig och att samhällets förhållningssätt till äldre som vill arbeta längre ännu inte konsoliderats. Pensionsåldersutredningens (<http://www.sou.gov.se/sb/d/17425>) många delrapporter och slutbetänkandet våren 2013 visar att stora förändringar är på gång.

Att bidra till kunskapsutvecklingen under pensionärstiden

Den första välutbildade generationen går nu in i sin pensionsålder. Bland dem är det inte så få som brinner för att få vidareutveckla sina yrkeslivskunskaper, främst för att kunna

ge dessa tillbaka till verksamheten och samhället. Det är inga som helst problem för äldres kunskapsutveckling så länge som den enbart handlar om en breddning: den blotta existensen av studieförbund, pensionärsförbund, senioruniversitet och internet gör det lättare att förkovra sig i dag än någonsin tidigare. Också universiteten ser då och då bland sina studenter specialintresserade äldre som följer utbildning upp till kanske mastersnivå. Men de äldres möjligheter att påverka sin utbildning eller att dra speciell nytta av sina kunskaper och erfarenheter från ett ofta 40-årigt arbetsliv är begränsade – antingen ska de vara och bemötas som studenter direkt från gymnasiet eller ska de inte vara på universitet överhuvudtaget. Att sent i livet få börja på en akademisk kunskapsutvecklingsnivå (utifrån en tidigare grundutbildning och ett långt kvalificerat yrkesliv) är en väg som hittills varit så gott som helt stängd.

Några jämförelser: Unga forskare har framför sig långa arbetsliv (utanför eller inuti universitetet) i vilka de själva kan nyttiggöra sin forskartid, dess process och resultat. De redan medelålders doktoranderna, de som hunnit längre i livet innan de gick in i forskarstudier, har inte så många yrkesverksamma år kvar efter disputation. I gengäld kan deras kunskapsbidrag och avhandlingar redan från början ha ett annat djup just genom dessa tidigare erfarenheter. Efter disputationen blir det i större utsträckning andra inom kunskapsområdet eller verksamheten som får bära deras resultat vidare.

Att människor som uppnått pensionsåldern kanske vill engagera sig i något liknande "Uppdrag Kunskap" (och kanske därefter använda ytterligare 5-10 år till att vidareutveckla sin kunskap så att den når en hållbar forskningsnivå och därmed blir än mer värdefull och tillgänglig också för andra framöver) har hitintills varit på gränsen till otänkbart. Ändå står idén inte i någon som helst motsättning till de klassiska kunskapsidealerna: att kunskap skall kunna bära över tid och rum, oberoende av person. Från den ena till den andra. Kunskapens immateriella karaktär gör den oberoende av hur länge upphovsmannen själv, den enskilda människan bakom kunskapen, kan tänkas vara verksam.

Dagens hjärnforskning

1900-talet tillförde många vetenskapliga insikter om vad som *försämras* i en åldrande hjärna. Under 2000-talet har uppmärksamheten allt mer inkluderat sökandet efter hjärnans *livslånga utveckling* "lifelong development", inte bara dess uppgång och fall, "peak and decline". De senaste femton åren har resulterat i stora genombrott: man vet exempelvis nu att även gamla människor får nya hjärnceller, att hjärnan fortsatt är plastisk och att balansen mellan vänster och höger hjärnhalva, alltså den mellan tankar och känslor, blir *bättre*, inte sämre, ju äldre vi blir. Man ställer helt enkelt andra frågor som gammal än som ung, blir mer teleologisk, dvs inriktad på sammanhang i bemärkelsen mål och mening och mindre intresserad av mekanistiska orsaker till skeenden. Och man kan fortsatt vara synnerligen kreativ – men på andra sätt och med andra yttringar än vad som gäller för barn och unga.

Ju äldre man blir, desto sämre blir man på att lära sig nya detaljer och desto snabbare glömmer man dem. Men förmågan till att hantera sammanhang och samband, både att

komma ihåg de tidigare och att komma på nya, är oförändrad eller kan t o m ha förbättrats. Gene D. Cohen, *The mature mind*, Basic Books, 2005, ger en utmärkt introduktion till det förändrade synsättet och dess bakgrund i existerande forskning.

En pay back-tid med mål och mening

Ju äldre en människa blir, desto mer tenderar hon att söka efter sammanhang, mål och mening samtidigt som hon gärna vill stötta yngre. Det är alltså inte bara välbärgade mecenater som på äldre dagar kan få upplevelsen att befinna sig i en *pay back-time* – andra vill också bidra men på andra sätt. Inte så få är beredda på stora insatser för att möjliggöra just en kunskapsöverföring.

Kunskapsöverföring mellan generationer har emellertid alltid hämmats av yngre människors självständighetsönskan. Nu gör internet att man kan förpacka "färdig" kunskap till information på ett sådant sätt att sökande unga själva hittar den och därmed inte stöts bort av att den kommer från äldre människor. Men detta räcker inte hela vägen: många äldre har inte under sina intensiva yrkesliv hunnit med att bearbeta sina insikter till något mer långsiktigt hållbart utanför det egna huvudet. Kunskaperna fungerar med andra ord ofta för dem själva men inte för dem som inte varit med i samma utveckling. Det kan därför behövas mycket bearbetning och hjälp, kritik och inspiration från andra för att strukturera, utmana, vidareutveckla och rensa upp i de egna erfarenheterna och kunskaperna. *Uppdrag Kunskap* är till för att möjliggöra just den processen så att den vidareutvecklade kunskapen kan bli till nytta för andra människor och verksamheter.

Design för den mänskliga sektorn

Mitt eget specialintresse handlar också på äldreområdet om teknikens plats i *den mänskliga sektorn*, se *Människonära design*, Studentlitteratur 2005, <http://www.arkiv.certec.lth.se/dok/manniskonaradesign/>. Beteckningen står för den sektor där människor arbetar med och för andra människor. Utifrån denna är jag särskilt intresserad av de *Uppdrag Kunskap*-deltagare som vill fördjupa sig i den framtida integrerade teknikanvändningen för äldre, den som kan bidra till att livet inte behöver bli svårt i onödan när man blir gammal. Se också *Empati och High Tech*, 2012, delrapport från LEV-projektet, "Långsiktig Efterfrågan på Valfärdstjänster", <http://www.regeringen.se/content/1/c6/20/40/43/08a34c17.pdf>

Fortfarande är medvetandet lågt om de särdrag som krävs för ett fungerande samspel människa-människa-teknik, och tekniken i *den mänskliga sektorn* är därför fortfarande ofta den samma som den vid renodlad produktion, konstruktion eller administration. Det ska bli mycket spännande att se hur *Uppdrag Kunskaps* deltagare med 40-årig yrkeserfarenhet på äldreområdet kan komma att bidra i den anda som redan Ivan Illich utmejslade med sin *Tools for conviviality*, Marion Boyars, 2001, och vars senaste mest framgångsrika ansats enligt min uppfattning återfinns i Per-Olof Hedvalls avhandling år 2009 *Aktivitetsdiamanten. Modellering av en vidareutvecklad tillgänglighet*, http://www.certec.lth.se/fileadmin/certec/PeO_Hedvall/Hedvall_Doktorsavhandling_Aktivitetsdiamanten_20091204.pdf

Kontakt Uppdrag Kunskap

Möjliga effekter

Potentialen till ny kunskapsgenerering inom *Uppdrag Kunskap* är självklar: den som inom sig har tillgång till 40 årsringar av yrkeserfarenheter har access-tider, associations- och hopknytningsmöjligheter som tidigare varit extremt få människor förunnade.

Vinsten för de berörda deltagarna själva blir framför allt att få ge. Och att genom handledning och närhet både till andra deltagare och till forskare inom det egna intresseområdet få vara med om den rena kunskapsglädjens aha-upplevelser. Och att kanske också genom det starka engagemanget själv åtnjuta bättre hälsa.

Vinsten för de berörda arbetsplatserna ligger i återföringen av den vidareutvecklade erfarenhetsbaserade kunskapen och i de bevarande- och utvecklingsincitament som detta i sin tur leder till.

Vinsten för universiteten utgörs av de nya forskningsinriktningar och omvärldskontakter som deltagarna tillför. Och i utmaningen att fungera som arena för djupgående akademiska samtal över tid.

Vinsten för kulturen ligger i den annorlunda och breddade kunskapsutvecklingen där man bland annat kan förvänta tätare relationer mellan kunskap och känslor.

Vinsten för samhället ligger i att fler människor kommer att kunna bidra mer aktivt till det gemensamma långt efter pensionsåldern.

State of the art

I skrivande stund, slutet av augusti 2013, är antagningsprocessen avslutad (40%:ig översökning till de 20 platserna) och Vårdalinstitutet står väl förberett inför starten av *Uppdrag Kunskap* 2-3 september, 2013. Det kommer att gå att följa utvecklingen via <http://www.uppdragkunskap.se>. Frågorna är vidöppna inför starten, inte bara kring vad de olika deltagarna kommer att vilja och kunna bidra med utan också kring det mer generella. Exempel:

Vad blir det för sorts *pedagogik* som kan bidra till en *framtidssinriktad integration* av sådana erfarenheter och kunskaper som uppnåtts vid olika åldrar och under olika förutsättningar?

Uppdrag Kunskap handlar i sin kärna om att få ge, att få bidra. Vilka av gåvoekonomins begrepp och principer kommer att visa sig relevanta och utvecklingsbara här?

2000-talets hjärnforskning har visat att *samspelet mellan vänster och höger hjärnhalva* förbättras ända upp i 80-årsåldern. Kunskap och känslor blir på så sätt alltmer integrerade ju äldre vi blir. Kommer något i aktiviteterna hos dessa 20 pionjärer att peka i riktning mot en annorlunda balans mellan hur de tänker och känner jämfört med motsvarande för yngre?

Man kan inte veta förrän man har provat

Själv tänker jag som så många gånger tidigare att man inte kan *veta förrän man har provat*. Man kan faktiskt inte det. Det är just därför det ska bli så roligt att inte bara ha varit idégivaren till *Uppdrag Kunskap* utan att också få vara med som en av de huvudansvariga i dess förverkligande.